

K Í N P A D O N .

(Háborús emlék 1915-ből.)

1915 április 4.

El nem tudom képzelni, mi baja lehet az asszonynak. Egyik napon bágyadtabb, mint a másikon. Fáj a feje, időnkint szédül, étvágya nincs és feltűnően szomorú. Hiszen igaza van, hogyne volna igaza!?! Kinek is lehetne jókedve ma? Második éve tart már ez a szörnyű vérontás és mi, mi a hazán, létünkön kívül még másként is érdekelve vagyunk. Igen, a mi lelki szemeink, figyelmünk állandóan az északi csatatér felé van fordulva. Mindig egyirányba nézünk, mint a hajótörött, aki a száraz felől várja a mentőcsónakot. Vagy mint hajdan a halálraítélt keresztyének szeme a vadállatok ketrecére: úgy mered a mi szemünk is észak felé, mindig csak észak felé. Nincs óra, nincs perc, amikor gondolatunk oda ne fordulna, ott ne időzne, ahol a fiunk harcol az oroszal. Milyen hír jön onnan? Jó-e, vagy rossz?

Van okunk a szomorúságra, aggodalomra s nekem még se tetszik az asszony állapota. Immár huszonöt éve lakunk egy házban, élünk együtt jóban-rosszban, jól ismerem a feleségemet. Most más baja is van, nemcsak a bánat. Talán csak nem beteg?

Április 9.

Jól sejtettem: beteg az asszony. Öt nap óta állandóan láza van, amely esténként nagyobb, mint napközben. Ma reggel aztán nem is engedtem az ágyból felkelni és elhivattam az orvost. Nem lehet az ilyesmivel tréfálni. Dolgos asszony nem fekszik le, ha nincs baja.

Az orvos sokáig kérdezősködött, fejét csóválta és lelkemre kötötte, hogy gondosan mérjem a lázat. Gyanus. Attól tartok, hogy tifusza van az asszonynak. Még csak ez hiányzik!

Április 11.

Kibetűztem a receptet: kalomel. Reszketett ujjaim közt a papír. Bizonyosan tifusz! Igaz, hogy az orvos azt mondja, hogy még nem tudja, mi a baj, de én már tudom, mit jelent az ilyen beszéd, mit jelent a minden estén emelkedő láz és a kalomel. Akármint van is, egy bizonyos: nagy betegség lesz és új aggodalmak előtt állunk.

Április 16.

Újra eltelt öt nap, az asszony erősen beteg. Nyugtalan, hanykolódik: nagyon rossz beteg, mint a legtöbb asszony. Fel akart kelni, nem tűri a takarót (pedig az idő még elég hűvös), nem akarja szedni az orvosságot. Hiába kérem, hiába szidom, alig bírok vele. Pedig az orvos azt mondta, jó hosszúnak ígérkezik ez a tifusz. De hát hol kaphatta? Istenem, csak rem akarod elvenni tőlem az én egyetlen, drága Vilmámat? Mi lesz akkor belőlem?

Április 18.

Egész éjjel nem aludtam. Úgy össze vagyok törve, hogy reszket a kezemben az orvosságos kanál és nem bírok állani a feleségem betegágya mellett.

Iszonyú dolog történt.

Tegnap délben levelet kaptam. Jó, hogy odakint bontottam fel.

Be kell vallanom, egy kicsit megszedültem, mikor elolvastam. Kovács Zoltán tanító, fiam barátja írta Krakkóból a kórházból, hogy fiam — ó, én édes jó Istenem! immár a második fiam is — elesett.

— Örjáraton voltunk a Dunajec mellett — írja Kovács — és az erdőből géppuskatűz ért bennünket. Miklóst mellbelőtték, én karlövést kaptam. Öten bírtunk az előrerohanó oroszok elől menekülni. Szegény Miklós ott maradt élettelenül. Nem lehetett a holttestét sem elhozni. Hősiesen harcolt mindhalálig. Bocsássák meg, hogy ilyet kell a szülőknek írnom, de kötelességem volt. Az Isten adjon erőt mindnyájoknak. Kiváló tisztelettel Kovács Zoltán tanító, szakaszvezető.

Nem is embernek való, amit szenvedek. Attól félek, nem bírom ki. Fájdalomtól megzavart lelkem előtt azonban annyi bizonyosnak látszik, hogy hallgatnom kell; az asszonynak nem mondhatom meg Miklós halálát, mert azzal bizonyosan megölöm. Viselnem kell ezt a borzasztó titkot, mintha tüzes vasat szorongatnék a markomban, mintha nem hagynák a mellembe dőfött tört kihúzni. Mindegy; hallgatnom kell. Legalább is addig, míg az asszony jobban lesz. Hogyan mondjam meg egy halálos betegségben fetrengő asszonynak, hogy elesett a második fia is?

Istenem, amit rám mértél, több, mint amennyi egy embernek való! Adj lelki és testi erőt, másként összeroskadok és velem együtt ez a boldogtalan anya is elpusztul!

Április 20.

Talán legjobb a teljesen műveletlen embernek. Az ilyen nem is sejti a veszélyt, amelyben forog. Hát nem szörnyű nekem kibetűznöm a receptből, hogy az orvos végigpróbál minden tifuszellenes orvosságot? Hogy sorban rendeli a kalomelt, phenacetint, antipyrint? S azután megint előlről kezdi? Nagy lehet a baj, mikor az orvos ilyen habozva, bizonytalanul cserélgeti a gyógyszereket.

A láz még mindig emelkedik. Estéről-estére magasabb egy-két tized-fokkal. Tegnap elérte a negyvenet. Szent Isten, ezt már nem bírja ki, bele kell pusztulnia szegény asszonynak! Itt hagy ő is, érzem, tudom... magam maradok ezen a világon! Ó, ezt nem érdemeltem.

Éjfélután két óráig virrasztottam a beteg mellett. Folyton félrebeszélt, de nem lehetett megérteni. Néha lebben el forró, kicserepesedett ajkáról a nevem: Imrém, Imrém! Majd a másik név: Miklós, fiam! De a legtöbbször csak félig érthető szók, mondattöredékek, gondolatfoszlányok.

Kettőtől reggel hatig aludtam ruhástul a díványon. A kimerültség teljesen legyőzött. A hideg költött fel, mert az ablakot állandóan nyitva tartjuk.

Április 24.

Tegnap a láz elérte a negyvenegy fokot. Drága betegem órákig nincs magánál. Hangosan, érthetően beszél:

— Miklós, jó kis fiam, add ide a... add ide a... térképet. Hol is járnak a bátyádék? Itt, ugye, itt? Nem, nem, ugye nem halt meg? Ugye él még Pista?

Elsendesedik; nekem meg szívembe hasít a fájdalom. Azt hiszi szegény beteg, hogy Miklós még itthon van. Pedig azóta már...

Majd engem emleget:

— Imre, te is mégy? Ugye, te nem mégy el? Ne hagyjatok, ne hagyjatok egyedül!

Rövid szünet után felül az ágyban, kimutat az ablakon és rémülten kiált:

— Oroszok jönnek, betörtek az oroszok! Bujjatok el, Miklósom, Imrém, bujjatok el! — Aztán lehanyatlik, reszkető hangon suttog: — Szörnyű ez a háború, az anyák lelkéből táplálkozik. Nincs, nincs, menjetek! Meghalt, tudom, hogy mind a kettő halott. Látom a két fakeresztet; koporsó nincs... belökték a gödörbe, Istenem!...

És ezt egész nap hallgatni és tudni, hogy a betegnek milyen fájdalmasan, rettentően igaza van: mind a kettő halott, koporsó nincs, belökték a gödörbe, Istenem!...

Ha ilyenek a lázálmai ennek a szerencsétlen anyának, — milyen lesz az ébredése? Mi történik, ha jobban lesz és megtudja, amit annyiszor emleget: Mind a kettő halott, koporsó nincs, belökték a gödörbe... Borzasztó elgondolni, de talán jobb lenne ránézve, ha... ha sohasem ébredne fel. A mi életünk már úgylis el van rontva.

Április 30.

A beteg állapotában csak annyi a változás, hogy egyik este negyven, a másik este negyvenegy fok láza van. Nem enged ez az átkozott nagy láz, folytonos izgatottságban tartja az elgyöngült testet és látszólagos erőt ad neki. Szegény asszony szeme ragyog, arca piros, pedig — múltjon csak el ez a nagy láz, hogy össze fog esni, törni, hogy legyengül majd.

De én magam is alig bírom már a lelki és testi gyötrelmeket. Több mint két hete nem mozdultam ki a házból, jóformán a szobából sem. Itt kínlódom éjjel-nappal szegény Vilmám ágya mellett és néha félóráig kell tartanom forró két kezét, hogy ki ne ugorjék az ágyból. A fiai után akar rohanni. Különösen Miklóst hívja szüntelen. (Hívhatod már szegény anya!)

Ma már harmincadika van. Tizennyolc napja mult el, hogy megjött a Miklós halála híre — és én még nem tudattam a menyasszonyával! Isten bocsássa meg vétkemet, de annyi bajom van, olyan aggodalomban élek, hogy nem lehet rajta csodálkozni.

Ma elküldöm a levelet. Szegény Erzsike, micsoda napja lesz! És még csak el se jöhet. Mihozzánk senki se járhat, ki vagyunk rekesztve az egészséges emberek közül.

Eh! meggondoltam a dolgot, mégse küldöm el Erzsikének a levelet. Ráér megtudni később is a szerencsétlenséget. Majd én magam mondom el neki.

Május 6.

Micsoda idő! Virágos, meleg, dalos tavasz! Miklósról semmi újabb hír nem érkezett, pedig a lapok a nagy győzelmekről írnak, a hivatalos jelentés a harmadik orosz vonal áttöréséről és több, mint harmincezer

fogolyról beszél. Ó, ha az én édes, jó fiam ezt megérhette volna, milyen lelkesülten írná, hogy: úgy kergetjük a muszkát, mint az agár a nyulat! Azóta már seregeink átrobogtak azon a területen, ahol szegény jó fiam hű szíve pihen. Micsoda kimondhatatlan öröm dagasztaná az én lelkemet győzelmünk fölött, ha Pista meg Miklós... ha Miklós is... Két szép, jó fiú, két áldott gyermek! A haza nagy áldozatot kívánt mitőlünk...

Vilma jobban van. Láza tegnap már leszállt harminckilenc fokra, ma meg harmincnyolc és néhány tized. Pár nap mulva eltűnik a rettegett láz. De mi lesz aztán?

Május 9.

Tegnap óta nincs láz.

Most látszik csak, mivé lett szegény asszony! Letört, lefogyott. Eddig a láz tartotta benne a csalóka erőt, festette pirosra az arcát. Most olyan gyenge, hogy én ültetem fel az ágyban és ha körül nem raknám párnával, eldőlné szegény.

Folyton a fiáról kérdezősködik. Mikor írt, mit írt, merre járnak? És én vérző szívvel, halálra sebzett lélekkel hazudok, csak hazudok. Egyszer-másszor rajta kap valamin, mert nem tudok következetesen, ügyesen hazudni. Úgy látszik, nem jó az emlékezőtehetségem.

A kérdések mindig sürgetőbbek, kínosabbak. Jó, hogy a ragályos betegség miatt senki sem jöhet hozzánk, legalább nem árulják el, hogy Miklós...

Ma délelőtt az udvaron tanácskoztam az orvossal, hogy mit csináljak. Megmondjam-e a szörnyű valót, mert nem bírok tovább titkolózni, hazudni? De az orvos megtiltotta. Az asszony olyan gyenge, annyira kimerült, hogy végzetes lehetne ránézve. A terhet magamnak kell elviselni.

Május 11.

Tegnap óta valami különös, érthetetlen izgalom kerítette hatalmába az asszonyt. Reszket, borzong, fázik, majd meg izzad, felhevül, vértolulások gyötrik. Az orvos szokatlanul, megfoghatatlanul mondja ezt a tünetet. Lelki baj, nem testi.

— Imrém — liheg az asszony —, ugye, Miklós is elesett, csak te nem akarod megmondani? Én érzem, én tudom, hogy ő is... ugye? Hetinél több, amióta tart ez a győzelmes előnyomulás; minden percben száz halál leselkedik rá. Tudom, hogy neki is vége van; nem látom soha többet! Nincs már egy fiam se! — és zokog keservesen, lesóványodott, agyongyötört teste vonaglik az ágyon.

Szörnyű ezt nézni, hallgatni napról-napra. Három hete már, amióta kínpadra van feszítve a lelkem és együtt gyötörök ezzel a kifosztott, megrabolt anyával én is, kifosztott, megrabolt, szerencsétlen apa. Ó, a háború itthon is rettentő!

Május 14.

Nem lehet tovább kibírni. Lelkierőm is megtörött immár, nemcsak a testi.

Szegény Vilmám izgalma már a tébolyodás határát érinti. Valami csodálatos lelkiállapotban él. Szüntelen azzal gyötör, mondjam meg neki az igazat, mert ő látja, tudja, hogy titkolok előtte valamit. Hiába igyekszem nevetni, vidám arcot ölteni, tréfálódni: nem hisz. Mindig ezt hajtja:

— Titkolódzol; mondd meg, bármi történt is, mert ez a bizonytalan-ság megöl, nem bírom ki tovább. Nem bánom, ha belepusztulok is, csak

mondd meg. Jobb is lenne nekem már meghalni, nem élet az életem. Sohasem leszek többet egészséges.

És ez folyton így megy és hiába biztatom, nem hisz, nem tud hinni. Meg kell neki mondanom. Holnap meg is fogom mondani.

Még mindig nem szóltam.

Május 15.

Még az elhatározás is nehéz volt, hát a végrehajtás!

Elnézem ezt a lesoványodott, elgyengült, sápadt asszonyt, ezt az elgyötört anyát, amint testi gyengeség és lelki szenvedéstől, szörnyű aggodalmaktól kínoztatva fetreng ágyán! És én ennek a szerencsétlen teremtésnek, ennek az áldott, gyermekeit imádó, jó anyának mondjam meg, hogy immár a második szép, okos, szerető fia vérzett el a csatatéren? (Még ma is borzadok, ha arra a jelenetre gondolok, mikor szegény Pista elesét megtudta.) Ide jöjjön az a diplomata, vagy véresszájú népbolondító, aki háborút akar és — mondja meg ő az anyának, hogy nincsen immár egy fia sem! Ide jöjjön és mondja meg ő maga, hogy meghalt a második is! Nézzék meg ezek a nagy férfiak ezt a halvány kísértetet, ezt az anyát; nézzék meg azt a másik halvány kísértetet, a menyasszonyt és nyujtsanak ők kárpótlást, adják vissza az anyának a gyermeket, a menyasszonynak a vőlegényt. Gyógyítsanak meg két megtört szívet, támasszák fel két élet meghalt boldogságát, holtravált örömét! Végül itt vagyok én is, az apa. Letörve, legázolva.

De holnap mégis megmondom az asszonynak. Sokat kibír az ember szíve

Május 16.

Felséges tavaszi este! Tündöklő holdvilág fényében halványezüst csillagocskák fürdenek. Csend és béke honol a ház és város körül.

Micsoda nap volt ez, Istenem! Hogy' kezdődött és hogyan végződött!

Nyugtalan, álmatlan éjszaka után gonosz reggelre virradtunk. A feleségem izgatottsága, lelki-testi nyugtalansága olyan fokra hágott, hogy azt hittem, az elméje zavarodik meg. Görcsösen zokogott, időnkint sikoltzott. Hol kiverte a hőség, hol meg úgy vacogott a foga, mintha hideg rázná. Arca vonaglott, teste meg-megrándult.

Követelte, hogy mutassam meg Miklós legutolsó levelét; hogy mondjam meg az igazat, ne titkolózzam, ha meghalt. Hogy neki úgymint mindegy. Ha titkolódzom, a bizonytalanság okvetlenül megöli; ha elesett Miklós, akkor lehet, hogy kibírja.

Iszonyú volt ez. — Megmondjam? Rettentőn féltem, hogy vagy azonnal meghal, vagy megtévelyedik. Ez a megviselt lélek, elgyötört, végleg elgyengült test nem bírja ki a rettenetes valót.

Tíz óra felé kissé lecsillapult. Szemét lecsukta, arcán néha-néha könnyű remegés futott át. Azt hittem, elszenderedik. Csendesen járkálni kezdtem ágya előtt, de lopva figyeltem. Észrevettem, hogy szeme szögletéből folyton kísér, vizsgál, nem látná-e meg rajtam, mit gondolok. Ki akarta találni a gondolatomat.

Nem, ez nem mehet így tovább. Meg fogom mondani. A vége úgymint csak az lesz. Örökké úgy sem lehet titkolózni, előbb-utóbb be kell vallani. Így biztosan belepusztulunk, amúgy talán kibírjuk.

Legyen meg.

Sápadtan, jegedt arccal, hirtelen megálltam az asszony ágya előtt. Azonnal kinyitotta a szemét. Nem aludt egy pillanatig sem. Rám

meredt. Halvány ajkai szétváltak. Arca olyan volt, mint a síremlék hideg márványköve. Sejtette, tudta, mi következik.

A sors felemelte a pallost, s a mi nyomorult emberi lelkünk halálos szorongással várta a csapást... Mindjárt lecsap.

— Vilmácskám! — kezdtem nyöszörgő hangon és leroskadtam ágya szélére — édes kis feleségem, ugye igyekszel minél előbb meggyógyulni? Ugye elhiszed, hogy én nagyon szeretlek és kintől vérzik a szívem, ha meg kellene téged szomorítanom. Látod, most a fronton nagy harc folyik, szakadatlan előrenyomulnak. A sebesülés könnyen megy.

Merőn néztem az asszonyt, ő is merőn nézett rám. Megrémült lelke kiült a szemébe, ajka megmozdult. Mondani akart valamit, de hang nem jött ki a torkán. Én holtraváltan folytattam:

— Állandó rohamok, támadások. Miklós, tudod, bátor katona, mindig elől jár. Ő is kaphatott sebet...

Elhallgattam, a lélekzetem is elakadt. Feleségem arca ónszínűvé vált, kezemet görcsösen szorította jéghideg ujjá.

— Vilmám, egyetlenem, ő súlyosan megsebesült, meglehet, hogy...

Hirtelen újra elhallgattam. Nem mertem tovább mondani. Az asszony szeme lezárult, keze szorítása elgyengült.

Kívülről valami zaj hallatszott. Aztán elsietett kopogás, az ajtó feltárult és egy felkötött karú katona lép be rajta.

Magas, sápadt, szakállas fiatalember. Rámered a szemem, elibe rohanok és torkomon vad kiáltás préselődik ki:

— Miklós!

Feleségem felriad.

— Miklós! — sikolt élesen és ájulva hanyatlik vissza.

Ölelkezünk, az ájulthoz rohanunk. Élesztgetjük.

Magához tér, újra ölelkezünk mind a hárman.

Eleresztjük egymást. Újra egymásnak esünk. Sírni, zokogni kezdünk. Ezer érzés, gondolat tépi, szaggatja lelkünket. Végre levegőhöz, majd szóhoz jutok:

— Hát te élsz, nem estél el? Ó, Istenem! Miért nem írtál? Mi történt veled?

— Miklós, édes egyetlenem, Miklós! — tördeli az anya.

— Írtam a kórházból, apám. Biztosan nem kapták meg.

— Kovács azt írta, elestél — mondom.

— Járőrharcban két lövést kaptam; egyiket a karomba, másikat a mellembé. Sebesülten fogságba estem, de négy nappal utóbb a mieink előnyomulása miatt az oroszok egy tábori kórházban hagytak. Így kerültem vissza. Nincs más bajom, csak gyenge vagyok és a bal karom hosszú időre béna lesz.

— Fiam, édes fiam, Miklós! — rebejjük össze-vissza és tapogatjuk, símogatjuk, ölelgetjük a sápadt katonát.

Vad öröm lepi meg szívünket. Él, él az egyik fiunk, megmaradt az egyik fiunk!

Kevés idő múlva jön a menyasszony. Beesik az ajtón, egymás karjába hullnak és boldogok, boldogok. Mind a négyen azok vagyunk.

Földi sorsunk, hogy ekkora boldogságot csak olyan rettentő szenvedés árán lehet megvásárolni, mint amilyent a mi szegény emberi szívünk állott ki.

Jókay Lajos.